

Received	Reviewed	Published	Doi Number
24.07.2022	29.08.2022	30.09.2022	10.29228/ijlet.63701

The Violation of Cooperative Principles and Verbal Humor: An Example of Zübük Novel

Bilge ÖZTÜRK¹

ABSTRACT

Verbal humor means humor created through language and can appear in almost every aspect of daily life, either explicitly or implicitly. Implicit verbal humor is often done by violating the Cooperation Principles, and violating these principles creates an effect that can be interpreted as a comedic element in the semantic world of the recipient of verbal humor. These principles, developed by Grice (1975) based on the argument that communication participants maintain their speech in a collaborative manner, condition the participants to speak as much as and when necessary, in line with the purpose and direction of the speech. Violation of these principles, which determine the qualities of a successful communication, constitutes the building block of humorous texts. Within the framework of this information, in this study, the novel Zübük, written by Aziz Nesin, is examined within the framework of the violation of the Principles of Cooperation, and the violation of each principle and the humorous effect arising from this violation are supported by quantitative and qualitative data. As a result of the examinations made in the study, it has been determined that the most frequently violated principle in this humorous novel, which is a political criticism through the transfer of various deceptions of the character named Zübükzade İbrahim Bey, who finds himself a place in politics by deceiving the townspeople with his lies, is the principle of quality (%46), and this principle is violated by style (%30), quantity (%14) and relation (%10). violations of the principles were detected; All the findings obtained were evaluated in a way to reveal the relationship between the humorous elements in the novel Zübük and the violation of the principles of cooperation.

Key Words: Cooperative Principle, verbal humor, Zübük

İşbirliği İlkelerinin İhlali ve Sözel Mizah: Zübük Romanı Örneği

ÖZET

Sözel mizah, dil yoluyla yaratılan mizah anlamına gelir ve gündelik yaşamın hemen her alanında açık veya örtük bir biçimde karşımıza çıkabilmektedir. Sözel mizahın örtük biçimde yapılması, sıklıkla İşbirliği İlkelerinin ihlal edilmesiyle gerçekleştirilmekte, bu ilkelerin ihlal edilmesi sözel mizah alıcısının anlam dünyasında komedi unsuru olarak yorumlanacak bir etki yaratmaktadır. İletişim katılımcılarının, konuşmalarını işbirlikçi bir biçimde sürdürdükleri savından yola çıkarak Grice (1975) tarafından geliştirilen bu ilkeler, katılımcılara konuşmanın amacı ve yönü doğrultusunda, gereken zamanda, gerektiği kadar konuşmalarını koştulamaktadır. Başarılı bir iletişimin niteliklerini belirleyen bu ilkelerin ihlal edilmesi, mizahi metinlerin yapıtaşını oluşturmaktadır. Bu bilgiler çerçevesinde, İşbirliği İlkeleri ile sözel mizah arasındaki ilişkiyi doküman analizi yöntemiyle elde edilen bulgularla ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada da Aziz Nesin tarafından kaleme alınan Zübük adlı roman İşbirliği İlkelerinin ihlali çerçevesinde incelenmekte, her bir ilkenin ihlali ile bu ihlalden doğan mizahi etki niceliksel ve niteliksel verilerle desteklenerek ortaya koyulmaktadır. Çalışmada yapılan incelemeler sonucu, kasaba halkını yalanlarıyla kandırarak kendisine siyasette yer bulan Zübükzade İbrahim Bey adlı karakterin türlü aldatmacalarının aktarılması yoluyla siyasi bir eleştiri olma niteliği taşıyan bu gülmece romanında en sık ihlal edilen ilkenin nitelik ilkesi olduğu belirlenmiş (%46), bu ilke ihlalinin ise tarz (%30), nicelik (%14) ve bağıntı (%10) ilkelerinin ihlallerinin izlediği saptanmış; elde edilen tüm saptamalar Zübük romanındaki mizahi unsurlar ile işbirliği ilkelerinin ihlali arasındaki ilişkiyi ortaya koyacak biçimde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşbirliği İlkesi, sözel mizah, Zübük

¹ Doç. Dr.,Kocaeli Üniversitesi,bilgeturkkan@gmail.com, 0000-0002-3951-3554

Giriş

Dil, toplumsal ilişkileri düzenleme işlevi görmektedir; dilin bu işlevi, etkileşimlerin belirli ölçütleri sağlama gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Diğer bir deyişle, bir etkileşim ortamında kullanılan dil, toplumsal ilişkilerin uygun bir biçimde geliştirilebilmesi için işbirlikçi bir biçimde yapılandırılmalıdır. Bu işbirlikçi işleyiş Grice (1975) tarafından *İşbirliği İlkesi* (Cooperative Principle) adı altında ortaya koyulmakta, birden fazla ilkenin yer aldığı bu ilke katılımcılara belirli yükümlülükler getirmektedir. İşbirliği İlkesi *nicelik* (quantity), *nitelik* (quality), *bağıntı* (relation) ve *tarz* (manner) olmak üzere dört temel ilkedен oluşmakta, kendi içerisinde daha ayrıntılı gerektirimleri bulunan bu ilkeler Grice (1975: 45) tarafından “*Söyleyeceğinizi, konuşmanın amacı ve yönü doğrultusunda, gereken zamanda ve gerektiği kadar söyleyiniz.*” sözleriyle özetlenmekte ve başarılı bir iletişimin kişilerin bu ilkelerin bütününe uyması yoluyla gerçekleştirilebileceği ileri sürülmektedir. Ancak, bu ilkelerin gündelik yaşamda bilinçli olarak ihlal edilmesi, etkileşimin yapısında her zaman olumsuzlukla sonuçlanmamakta, dahası bu ilkelerin ihlal edilmesi alıcıyı dil yoluyla eğlendirme, güldürme amaçlarını güden sözel mizahı yaratmaktadır.

Toplumsal etkileşimlerin ayrılmaz bir parçası olan mizahın dil yoluyla gerçekleştirilen türüne gönderimde bulunan *sözel mizah* (verbal humour), bir dil davranışının beklenmeyen biçimde gerçekleşmesi sonucu mizah alıcısında gülme etkisi yaratmaktadır (Ferrari, 1993: 57). Mizah ve mizahın alıcıda yarattığı bu davranış, bir şeyin zihinsel kalıplar ve beklentilerle uyumsuz olması durumunda ortaya çıktığından (Tek, 2018: 25), etkileşimde beklenen ve olması gerekeni koşullayan İşbirliği İlkelerinin kasıtlı olarak ihlal edilmesi, bu türden beklenmedik mizahi unsurlar yaratmaktadır. Nitekim bu durum, işbirliği ilkelerinin ihlali ile sözel mizah arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu göstermekte, alanyazında işbirliği ilkelerinin ihlali yoluyla yaratılan mizahi unsurları irdeleyen pek çok çalışma da bunu desteklemektedir (örn. Taberski, 1998; Dynel, 2008; Taghiyev, 2017; Xue ve Hei, 2017; Abdul-Qadir ve Juma, 2018; Coşar ve Usta, 2016; Al-Zubeiry, 2020). Grice (1975) tarafından önerilen İşbirliği İlkelerinin ihlali ile sözel mizah arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada da, Aziz Nesin tarafından kaleme alınmış “*Zübük*” adlı romanda yer alan mizahi unsurlar incelenmekte, her bir mizahi unsur ilgili ilkelerin ihlali çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu inceleme ve değerlendirme sonucunda aşağıda sıralanan araştırma sorularının yanıtlanması hedeflenmektedir:

1. “*Zübük*” adlı romanda yer alan mizahi unsurlar İşbirliği İlkelerinin ihlal edilmesi yoluyla mı oluşturulmaktadır?
 - a. Hangi İşbirliği İlkesi metinde ne sıklıkta ihlal edilmektedir?
 - b. İşbirliği İlkelerinin ihlal edilmesi yoluyla oluşturulan mizahi etki nasıl değerlendirilebilir?

Yukarıda sıralanan araştırma sorularımızın yanıtlayabilmek için öncelikle çalışmanın kuramsal artalanını oluşturmak gerekmektedir. Bu nedenle, bir sonraki bölümde kuramsal artalanı oluşturan sözel mizah ve işbirliği ilkeleri betimlenmektedir.

Kuramsal Artalan

İletişimin önemli bir parçası olan etkileşimin, katılımcıların ortak amaçlarını gerçekleştirmek ve yanlış anlaşılmalardan kaçınmak için uyulması gereken bir dizi gerektirimi bulunmaktadır (Rafika ve diğerleri, 2020). Söz konusu gerektirimler, Grice (1975) tarafından İşbirliği İlkesi adı altında bir araya

getirilmekte, her bir katılımcının yeterince bilgilendirici, güvenilir, ilgili ve anlaşılır olmasını koşullayan bu ilkeler nicelik, nitelik, tarz ve bağıntı olarak adlandırılmaktadır. Ancak, daha önce sözü edildiği üzere iletişimin başarılı olmasını sağlayan bu ilkeler kimi katılımcılar bilinçli veya bilinçsiz olarak ihlal edilebilmekte, bunun sonucunda alıcıyı eğlendirme amacı güden sözel mizah ortaya çıkabilmektedir. Bu bilgiler çerçevesinde, şimdi öncelikle çalışmamızın kuramsal zemini oluşturan İşbirliği İlkelerini ele almak, ardından bu ilkelerin sözel mizah ile ilişkisini daha açık bir biçimde ortaya koymak gerekmektedir.

İşbirliği İlkeleri

Edimibilimin ortaya çıkışına öncülük eden dil felsefecilerinden biri olan H.P. Grice tarafından ortaya koyulan İşbirliği İlkesi, konuşucuların bir etkileşim ortamı içerisinde işbirliği yaptıkları varsayımından yola çıkarak başarılı bir iletişimin bu ilkelere uyulması koşuluyla gerçekleştirebileceğini savlamaktadır (Taberski, 1998: 3). İlgili ilkeler, *tümce anlamı* (sentence meaning) ile *konuşucu anlamı* (speaker meaning) arasındaki ayırmadan kaynaklanabilecek yanlış anlaşılmaların engellenmesi ve dolayısıyla iletişimin başarılı bir biçimde sürdürülebilmesi için esas olarak görülmektedir. Ancak, gelinen bu noktada ilkelerin bu işlevini daha açık bir biçimde ele almadan önce etkileşimlerde ortaya çıkan bu iki anlam arasındaki ayrımı belirginleştirmek faydalı olacaktır.

Gündelik yaşamdaki etkileşimlerde, anlaşma yalnızca katılımcıların birbirlerine söylediklerinin değil, söylemek istediklerinin de anlamlandırılmasına bağlıdır. Diğer bir deyişle, bir iletişimin başarılı bir biçimde gerçekleştirilmesi konuşucunun söylemek istediğinin veya niyetinin alıcı tarafından doğru bir biçimde yorumlanmasına bağlıdır. Bu yönüyle, söylenen ve söylenmek istenen arasında önemli bir ayrım bulunmakta, söylemek istenen konuşucunun niyetini oluşturmaktadır. Grice (1957; 1968; 1969; 1975) tarafından tümce anlamı ve konuşucu anlamı olarak belirlenen bu iki anlam türü arasında iletişimde daha belirleyici rol oynayan anlamın konuşucu anlamı olduğu belirtilmekte, dilsel anlamın konuşucu anlamını her zaman açık bir biçimde yansıtmadığı gündelik yaşamın hemen her alanında görülebilmektedir.

İşte bu iki anlamın birbiriyle örtüşmediği durumlarda ortaya çıkma potansiyeli doğan ve iletişimin başarılı bir biçimde sürdürülememesiyle sonuçlanma olasılığı bulunan yanlış anlaşılmaların engellenmesi, iletişimin işbirlikçi bir biçimde yapılanmasına bağlıdır. Katılımcıların, konuşmaya konuşmanın amacı ve yönü doğrultusunda, gerektiği kadar ve gerçeğe dayanan katkılar sunması gerektiğini belirten Grice (1975: 45), etkileşimin işbirlikçi bir biçimde yapılanması için katılımcılar tarafından yapılan katkıların nicelik, nitelik, bağıntı ve tarz ilkeleri açısından yeterli olmaları gerektiğini belirtmektedir. Araştırmacı tarafından belirlenen bu ilkeler şöyle özetlenebilir:

- (i) **Nicelik:** İletişim katılımcılarının gerektiği kadar bilgilendirici olmasını koşullayan bu ilke iki alt ilkeyi içermektedir: (i) Katkınızda gereken ve istenen kadar bilgi verin. (ii) Katkınızda gerektiğinden fazla bilgi vermeyin.
- (ii) **Nitelik:** İletişime dahil olan katılımcıların sundukları bilgilerin doğru ve güvenilir olması gerektiğine işaret eden bu ilke iki alt ilkeyi içermektedir: (i) Yanlış olduğuna inandığınız bir şeyi söylemeyin. (ii) Yeterli kanıtınızın olmadığı bir şeyi söylemeyin.
- (iii) **Bağıntı:** İletişime dahil olan katılımcıların sundukları bilgilerin konuşma bağlamına uygun olmasını ve konu dışına çıkmamasını koşullayan bu ilke tek bir kuraldan oluşur: (i) Konuyla ilgili olun.

- (iv) **Tarz:** İletişim ortamındaki katılımcıların sundukları bilgiyi nasıl sunması gerektiğine yönelik bu ilke dört alt ilkeden oluşur: (i) İfadenin belirsizliğinden kaçın. (ii) Bulanıklıktan, çift anlamlılıktan kaçın. (iii) Açık, kısa ve öz konuşun. (iv) Konuşurken belirli bir sırayı izleyin.

İletişim katılımcılarından uymaları beklenen bu ilkeler, iletişimin başarılı bir biçimde sürdürülüp sürdürülmediğini belirlemektedir. Ancak, çalışmanın daha önceki bölümlerinde de sözü edildiği üzere katılımcılar belirli nedenlerden dolayı bu ilkelere uymamayı yeğleyebilir. İşbirliği ilkelerine, bilinçli olarak yanıltıcı sezdirimler yaratmak amacıyla uyulmaması bu ilkelerin ihlal edilmesine neden olmakta (Thomas, 1995: 73); bu ihlaller de kimi zaman sözel mizah için bir araç olarak kullanılabilir.

Sözel Mizah ve İşbirliği İlkelerinin İhlali

Tıpkı gündelik yaşamda yer alan diğer her olgu gibi, mizahın da dille yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Buna göre, mizah için dil hem aktarım işlevi gören bir araç iken aynı zamanda mizahı yaratan bir düzenektir. Bu yönüyle dil, konuşucu tarafından üretilen mizahi unsurların alıcıya aktarımını sağlamakla kalmayıp kimi zaman mizahı kendisi yaratmaktadır (Coşar ve Usta, 2016: 142). Koestler (1993) tarafından önerilen mizah türlerinden biri olan sözel mizah, temel olarak yazılı veya sözlü dil aracılığıyla gerçekleştirilen mizah olarak tanımlanmakta, sözel mizah konuşucular tarafından açık veya örtük bir biçimde gerçekleştirilebilmektedir. Sözelimi, alıcıyı güldürme amacı güden kimi konuşucular anlaşılması çok da güç olmayan açık mizah unsurlarını yeğlerken, kimileri mizahi unsurları alıcıya daha örtük bir biçimde sunabilir. İşte günlük yaşamdaki etkileşimlerde daha örtük biçimde gerçekleştirilen sözel mizah, sıklıkla İşbirliği İlkelerinin ihlal edilmesi yoluyla ortaya çıkan sezdirimler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Kehinde, 2016).

Başarılı bir etkileşimin gerektirimlerini sunan İşbirliği İlkelerinin ihlalden söz edildiğinde, bu ihlallerin genellikle katılımcılardan birinin iletişimi sürdürmek istememesi veya iletişimden kaçmak istemesi gibi nedenlerden kaynaklandığı düşünülebilir. Ancak geline bu noktaya kadar pek çok kez sözünü ettiğimiz üzere, bu türden ihlallerin bilinçli olarak gerçekleştirilmesi durumunda etkileşim ortamına komik bir etki kazandırılabilir. Sözelimi, aşağıda yer alan metinde nicelik ilkesi ihlal edilmektedir; ancak bilginin eksikliğinden kaynaklanan bu ihlal mizah alıcısında gülme davranışını tetiklemektedir:

Yaşlı bir kadın, Jamie'yi bir köpekle gördüğünde parkta geziniyordu. "Köpeğiniz ısırıyor mu?" diye sordu. Jamie "Hayır." Dedi. Yaşlı kadın köpeği sevmeye çalıştığında, köpek neredeyse kadının parmağını ısırıyordu. Yaşlı kadın, elinden kan damlayarak "Köpeğinin ısırmadığını söylediğini sanıyordum!" diye bağırdı. "Doğru" diye yanıtladı Jamie, "Köpeğim ısırılmaz, ama o benim köpeğim değil."

(Dong, 1992: 2)

Nicelik ilkesinin "Katkınızda gereken ve istenen kadar bilgi verin." koşulunu ihlal eden; diğer bir deyişle gerekli bilginin eksikliğinden kaynaklanan ihlal sonucu ortaya çıkan bu metinde görülen türden bir sözel mizah, diğer ilkelerin ihlali sonucu da ortaya çıkabilmektedir. Bu yönüyle, bilinçli olarak gerçekleştirilen her bir İşbirliği İlkesi ihlalinin uygun bağlam çerçevesinde sözel mizah yaratmak amacıyla kullanılabilirdiğinden söz etmek mümkündür.

Veri Tabanı ve Yöntem

Çalışmanın veritabanını Aziz Nesin tarafından kaleme alınan “Zübük” adlı eser oluşturmaktadır. Türkiye’de siyasetin ve siyasetçilerin yükseliş öykülerini kara mizah diliyle anlatan bu romanda, kasaba insanların saflığından yararlanarak siyasette adım adım yükselen Zübükzade İbrahim Bey’in serüvenleri konu alınmakta, bu yolla kişilerin gündelik yaşamlarında çıkara dayanan ilişkileri ve bu tür bir toplumsal yapıda var olan sorunlu unsurlar mizah yoluyla okuyucuya aktarılmaktadır. Türk edebiyatının en önemli siyasal eleştirileri romanlarından biri olarak görülen bu eser, çıkarıcı ve yalancı siyasete bir eleştiri olma niteliği taşımaktadır. Çalışmada toplumsal eleştiriye gülmece türünde ve kara mizah diliyle sunan bu roman belge tarama yoluyla incelenmiş, inceleme sonucunda bu romanda İşbirliği İlkelerinin ihlali yoluyla oluşturulan mizahi unsurların her biri belirlenmiştir

Verilerin Toplanması

Çalışmada toplumsal eleştiriye gülmece türünde ve kara mizah diliyle sunan Zübük adlı romandaki işbirliği ilkelerinin ihlallerinin belirlenmesi için bir veri toplama yöntemi ve aracı olarak doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Sıklıkla nitel araştırmalarda görülen bu araç ve yöntem, nitel araştırmanın amacıyla koşutluk gösteren bilgilerin, çeşitli materyaller üzerinden toplanması ve incelenmesi anlamına gelmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu bilgiler ışığında, nitel bulgular ortaya koymayı amaçladığımız bu çalışmada veritabanını oluşturan roman doküman analizi yoluyla incelenmiş, inceleme sonucunda bu romanda İşbirliği İlkelerinin ihlali yoluyla oluşturulan her bir mizahi unsur belirlenmiş; çözümleme aşaması için niceliksel ve niteliksel farklılıkları açısından ayrıştırılmıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Çalışmanın veritabanını oluşturan Zübük adlı romandaki İşbirliği İlkeleri ihlallerinin doküman analizi yöntemiyle ortaya koyulmasından elde edilen veriler, öncelikle niteliksel çözümlenmeye tabi tutulmuştur. Bu doğrultuda, ilgili romanda yer alan her bir İşbirliği İlkesi ihlali, hangi İşbirliği İlkesinin hangi alt koşul çerçevesinde ihlal edildiği açısından değerlendirilmiş; böylece öncelikli olarak ihlal edilen İşbirliği İlkeleri belirlenmiştir. Ardından, bu ihlaller her bir ilke çerçevesinde gruplandırılmış, her bir grupta yer alan ihlalin görülme sıklığı yüzdelik açıdan ortaya koyulmuştur. Son olarak, İşbirliği İlkelerinin ihlallerine ilişkin bu ayrışık yüzdelik veriler, bütüncül bir niceliksel dağılım elde etmek amacıyla birbirine oranlanmıştır. Bu yolla, veritabanı çözümlemesinden bulgular bölümüne katkı sağlayacak niceliksel veriler elde edilmiş; niceliksel çözümlenmeden elde edilen bu veriler, niteliksel değerlendirmelerde temel dayanak noktası olarak kullanılmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırma sorumuz çerçevesinde Zübük adlı romanda İşbirliği İlkelerinin ihlali yoluyla oluşturulan mizahi unsurlar paylaşmakta, her bir işbirliği ilkesinin ihlali tipik örnekler ve niceliksel verilerle desteklenerek açıklanmakta ve son olarak ilgili mizahi unsurlarda işbirliği ilkesinin ne türden bir mizahi etki yarattığı değerlendirilmektedir.

Tablo 1. “Zübük” Adlı Romandaki İşbirliği İlkeleri İhlalleri

İlke	Sıklık	Yüzde
Nicelik	32	%14
Nitelik	103	%46
Bağıntı	21	%10
Tarz	68	%30

Zübük adlı romanın İşbirliği İlkelerinin ihlali açısından incelenmesi sonucunda, gülmece türündeki bu romanda yaratılan mizahi unsurların büyük ölçüde nitelik ilkesinin ihlali yoluyla oluşturulduğu anlaşılmaktadır. İlgili romanın halkın saflığından yararlanarak yalan yoluyla kendisine siyasette yer bulan bir baş karakterin yükselişini anlattığı bilgisi göz önüne alındığında, bu romanda yer alan mizahi unsurların büyük ölçüde nitelik ilkesinin ihlaliyle oluşturulması şaşırtıcı görünmemektedir. Ayrıca, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yer verilen tipik örneklerin değerlendirildiği bölümde de gösterileceği üzere, bu olay örgüsünde yalana başvuran tek kişi siyasette yükselmeyi hedefleyen baş karakterle sınırlı kalmamakta, kasaba halkı da kendi çıkarları uğruna sıklıkla yalan söylemekte; dolayısıyla yanlış olduğunu bildikleri şeyleri alıcıya doğruymuş gibi sunmaktadır. Nitekim, bütün bunlar romandaki gülmece unsurlarının çoğunlukla nitelik ilkesinin ihlali aracılığıyla gerçekleşmesini destekler niteliktedir. Bununla birlikte, Çizge 1’de gösterildiği üzere romanda tarz, bağıntı ve nicelik ihlaliyle oluşturulan mizahi unsurların da yer aldığı görülmekte; bu da genel bir ifadeyle her bir İşbirliği İlkelerinin sözel mizah ile ilişkili olduğu yönünde bir çıkarım yapma olanağı sağlamaktadır. Şimdi, her bir ilkenin ihlalini tipik örnekleriyle birlikte ele alıp bu ihlallerden doğan mizahi etkiyi değerlendirelim.

Nicelik İlkesinin İhlali

Nicelik ilkesinin konuşucuların gerektiği kadar bilgilendirici olmasını koşulladığından, diğer bir deyişle bu ilkenin konuşucular tarafından yapılan katkıların ne çok fazla ne çok az olması gerektirdiğinden söz etmiş, nicelik ilkesinin ihlal edilmesi yoluyla oluşturulan bir mizahi unsuru kuramsal çerçevede örneklendirmiştik. Buna göre, Zübük adlı romanın nicelik ilkesinin ihlali çerçevesinde incelenmesi sonucunda, bu romanda da nicelik ilkesinin ihlal edilmesi sonucu oluşturulan %14 oranında mizahi unsura rastlanmış; romandaki karakterlerin daha çok gereğinden fazla bilgi vererek nicelik ilkesini ihlal ettiği görülmüştür. Bu ilkenin ihlaliyle yaratılan kimi mizahi diyaloglar aşağıda örneklendirilmektedir:

- (1) Halkı yalanlarıyla kandırarak sonunda meclise gerçekten giren Zübükzade İbrahim Bey kasabaya döner, kasaba halkı öğretmenler derneğinde toplanır. Zübükzade İbrahim Bey Ankara’da olanları anlatmaya başlar:
 - Zübükzade İbrahim Bey: *Bigün sabahtan akşama iyice çalıştık, akşam oldu. Hep yorulmuşuz. Başbakan, “İbraam, gel bu gece eğlenelim. Bir hovardalık edelim.” Dedi. “Ulan oğlum, etme eyleme...Hiç yakışık almaz.” Dediysen de herif bikez azmış, ne dediysen dinletemedim. Kalkık, makam arabasına binip gittik. Başvekile, “Gel sen bu makam arabasını bırak, bizi tanırlar. Bir taksiye binelim,” dedim. Bereket*

sözümden dışarı çıkmaz. Makam arabasını savıp bir taksiye bindik. Orası senin burası benim, gezip dolaşmadık yer komadık, velakin gönlümüzce uygun bir yer bulamadık. Neyse uzatmayalım, gece yarısından sonraydı. Ankara'nın en lüksü bi gazinosuna vardık. Duvarları ayna ve kadife... İncesaz da bir oynak hava tutturmuş ki, deme gitsin. Bizim başvekil sağolsun, iyidir hoştur da, içince civıtır. İçip içip tutturdu: "İbraam, şu kızlardan beğenelim de masamıza ikisini çağıralım." "Ulan oğlum etme, seni belki tanımazlar. Lakin beni bir tanıyan eden çıkar, bir bildik görür de, 'Vay şu memleketin Zübükzadesine bak, millet işini bırakmış, karı dalgasına düşmüş,' der..." dediysem de dinletemedim. Ben de çakırkeyif olduğundan, pusulayı şaşırılmışım besbelli, pilavdan dönenin kaşığı kırılınsın deyip, gazinonun en güzel iki karısına işmar çekip el ettim (...)

(2) Zübükzade İbrahim Bey kasaba halkına hayırlı bir haberi olduğunu söyler, insanlar haberin ne olduğunu sorar:

- Zübükzade İbrahim Bey: *Kasabamıza bir cami yaptıracağız ki, beribenzer bir cami değil, vilayette bile eşi olmayacak... İki minareli ve her minaresinde üçer şerefeli ve sekiz kubbeli ve ramazanda mahyalı ve kubbe içi altın yıldız bezeli ve içi mermer döşeli ve kapıları ince iş oymalı ve sedef kakmalı ve mihrabı halis somaki taşı ve minberi nakışlı ve Kabe örtülü ve ayrıca sakal-ı şerifli ve kürsüleri cevizden... Ve de kasabamızın şerefine layık, Müslümanın göğsünü kabartan bir cami... Karşısına geç bak, seyrine doyum yok. Salkım salkım kandilleri nurlu...*

Nicelik ilkesinin gerektiğinden fazla bilgi vermeme koşulunun ihlal edildiği (1) ve (2) örnekleri incelendiğinde, Zübükzade İbrahim Bey'in kendisine sorulan soruları çok uzun ve ayrıntılı bir biçimde yanıtladığı görülmektedir. Sözelimi, (1) örneğinde kasaba halkı Ankara'da kasabaları için yapılanları öğrenmek üzere soru sormakta; ancak Zübükzade İbrahim Bey bu soruya yalanlarla dolu uzun bir yanıt vermektedir. Benzer olarak, (2) örneğinde kasaba halkı sadece hayırlı haberin ne olduğunu öğrenmek istemekte; ancak Zübükzade İbrahim Bey hayırlı haber olan ve asla yaptırmayacağı camiye en ince ayrıntısına kadar tarif ederek okuyucuyu güldüren yanıtlar sunmaktadır. Aşağıda yer alan diyalogda ise verilen bilginin eksikliğinden kaynaklanan mizahi etki görülmektedir:

(3) Kasaba halkı Zübükzade İbrahim Bey'in evine gelen iki arabanın hükümete ait olduğunu düşünür, bütün halk evin önünde toplanır. Kasaba gençlerinden biri olan Kara Bela Oğlan, Zübükzade'nin perdesi aralık camından içeriye görmek için telefon direğine tırmanır. Kasaba halkı gence her ne kadar in dese de genç evin içinde dans eden çıplak kadınları gördükten sonra sonra uzun bir süre aşağıya inmez. İndiğinde Murtaza Efendi gence ne gördüğünü sorar:

- Murtaza Efendi: Kara Bela oğlum, direğin tepelerinde ne gördün?
- Kara Bela Oğlan: *Diyemem Murtaza Emmi, diyemem...*
- Murtaza Efendi: Niye oğlum?
- Kara Bela Oğlan: *Hicap ederim, diyemem.*

Nicelik ilkesinin gerektiği ve istenen kadar bilgi verme; diğer bir deyişle gereğinden az bilgi vermeme koşulunun ihlal edildiği (3) örneği incelendiğinde kasaba halkından bir gencin kendisine sorulan soruya istenen yanıtı vermekten kaçındığı görülmektedir. Zübükzade İbrahim Bey'in evinde neler olup bittiğini gören ilk kişi olması nedeniyle kendisine soru soran büyüğe yanıt vermekten kaçınan genç, istenen bilgiyi vermeyerek okuyucuyu güldürmekte, diyaloga komedi etkisi katmaktadır.

Nitelik İlkesinin İhlali

Nitelik ilkesinin, konuşucuların alıcıya doğru ve geçerli bilgileri sağlamakla ilgili olduğundan, bu ilkenin sağlanması için iletişim katılımcılarının yanlış olduğunu bildiği, yanlış olduğuna inandığı veya yeterli kanıtı dayanmayan sözleri söylememeleri gerektiğinden söz etmiştik. Geline bu noktada, çalışmanın veritabanını oluşturan *Zübük* adlı romanın yalan yoluyla yükselen bir baş karakterin insanları kandırması yoluyla kendisine siyasette bir yer edinmesini konu aldığı bilgisini göz önüne aldığımızda, bu romandaki mizahi unsurların büyük ölçüde nitelik ilkesinin ihlali yoluyla gerçekleştiği çıkarımına ulaşmak mümkün görünmektedir. Nitekim, roman üzerinde yapılan inceleme sonucunda nitelik ilkesinin %46'lık oranla en sık ihlal edilen ilke olduğuna yönelik elde edilen bulgu, bu çıkarımı desteklemektedir. Metinde yer alan nitelik ilkesi ihlalleri aşağıda yer alan tipik örnekler üzerinde değerlendirilmektedir:

(4) Kasabaya teftiş için gelen vali için büyük hazırlıklar yapılmıştır, hazırlıklardan birisi de valinin onuruna yapılacak olan top atışıdır. Ancak, o an geldiğinde kimse kaç top atılması gerektiğini bilmez, sonunda askerden yeni gelmiş Gedikli İhsan Efendi'ye danışılır. Gedikli İhsan Efendi kendisine akıl danışıldığından böbürlenir, uzun düşüncelere daldıktan sonra şöyle der:

- Gedikli İhsan Efendi: *Evet, yabancı bir devlet reisi gelirse kırk bir pare... Yabancı bir devlet gemisi gelirse otuz bir pare... Yani kanun emri böyle. Yabancı vapura otuz bir pare, vekil vükela gelirse, yirmibir pare... Daha aşağısı gelirse on bir pare... Ondan da aşağısı gelirse. Yani vali mali, kaymakam... Onlara da bir pare... Yanlışlık varsa kanunda vardır... Dahili Merasim Talimatnamesi'nin yüz kırk birinci maddesinin üçüncü fıkrasının ikinci bendinde aynen yazar, aynen böyle yazar!*

(5) Zübükzade İbrahim Bey'in parti toplantısına gelmemesi kasaba halkında şüphe uyandırır ve Tüccar Emin Efendi duyduğu bir dedikodu üzerine Zübükzade İbrahim Bey'in partiden istifa edeceğini söyler. Bunun üzerine Gedikli İhsan Efendi şu çıkarımlara ulaşır:

- Gedikli İhsan Efendi: *Ankara'dan yeni döndü. Şimdi de partiden istifa edecekmiş? Neden? Bunu bilmeyecek ne var... Demek ki hükümet sarsılıyor. Bizim parti haptı yuttu demek. Parti çöküyor demek, dağılıyor demek. Zübük gitti, bunu öğrenci geldi. Şimdi hepimizden önce partiden istifa ediyor ki, öteki partide post kapa...*

Zübük adlı romandan alınan diyalogların yer aldığı (4)-(5) örnekleri, nitelik ilkesinin ilk koşulunun ihlal edilmesiyle oluşturulan mizahi unsurları içermektedir. Buna göre, "Yeterli kanıtınızın olmadığı bir şeyi söylemeyin." olarak özetlenen bu ilkenin ihlali, halkın tam olarak emin olmasa da doğru olduğunu iddia ettiği olayların sunuluşunda gerçekleşmektedir. Sözgelimi, ilk örnekte konuşucu kendisinden öyle emindir ki bu talimatın yer aldığı sayfa numarasını bile kasaba halkıyla paylaşır, ne var ki kasaba halkı kişinin kendisinden emin bir biçimde sunduğu bu bilgileri uydurduğunu bilmektedir. Benzer olarak, (5) örneğinde yer alan konuşucu belirli bir dedikoduya dayanarak kendi kendine bir takım çıkarımlar üretmekte; ancak bunu öyle bir biçimde sunmaktadır ki sonunda kasaba halkı partinin çökeceğinden emin hale gelir ve partiden toplu olarak istifa eder. Ne var ki bütün bunların Zübükzade İbrahim Bey'in bir planı olması ve istifa dilekçelerini kasaba halkına karşı kullanması, güldürücü sonuçlara kaynaklık etmektedir. Aşağıda yer alan örneklerde ise nitelik ilkesinin yalan söylememeyi koşullayan ikinci gerektiriminin ihlallerinden doğan mizahi örnekler sergilenmektedir:

(6) Zübükzade İbrahim Bey'in evine iki araba gelir, kasaba halkı gelenlerin hükümetten olduğuna inanır, herkes gelenlerin hükümetten olduğunu görmek için Zübükzade İbrahim Bey'in evinin önüne toplanır. Kasaba halkından Kalaycı Kör Nuri evde kim olduğunun görülebilmesi için bir

küfeli bir makara sistemi kurar. Küfeye binip evin içini gören erkekler tekrar aşağıya inmek istemez; çünkü evde oynayan çıplak kadınların da olduğu büyük bir eğlence vardır. Küfeye binenlerden biri de Muhalif Kadir Efendi'dir, ardından küfeye daha önce beş kez binmiş Kasap Osman gelir.

- Bedir Hoca: Gördün mü Kadir'efendi?
- Kadir Efendi: *Aman küfeyi indirmeyin hemşeriler. Gözüm seçmedi. Daha hiçbirşey göremedim.*
- Kasap Osman: *Aman ben görmedim, sırım geldi mi?*

(7) Kasaba halkı Zübükzade İbrahim Bey'in babasını iyi tanır, kendisini Zeybekzade Kara Yusuf Efe olarak tanıtan bu kişi aslında efe değil, kasabaya göçmüş herhangi biridir. Ancak, Zübükzade soyundan farklı söz eder. Kasaba halkı da bunun doğru olmadığına bilmelerine rağmen Zübükzade İbrahim Bey'in soylu geçmişinden söz etmeyi sürdürür:

- Zübükzade İbrahim Bey: *Efendim, dedem Abdünnafiz Paşa, Sultan Murat'tın serdari imiş. Hep buralarını Ceneviz hükümetinden zapteden o. Ben küçükken rahmetli babam Kara Yusuf Paşa anlatırdı.*
- Rıza Bey: *Evet, senin doğduğun bugünkü gibi hatırımda. Allah gani gani rahmet eylesin, pederin Kara Yusuf Paşa hazretleri pek sevinmişti. Hatta Alucan köyü Zübükzadelerin yazlığı idi de, onu bile Alucan köylülerine bağışladı. Eski adamlar başkaycı canım. Babanın sofrası fakir fukaraya açıktı. Kapısında fukara ordusu geçinirdi be... Hey gidi günler... Evet, cümlemize büyük iyilikleri vardır.*
- Emin Efendi: *Ben yetişemedim, o zaman bebeymişim. Velakin babam, Abdünnazif Paşa'nın çok iyiliğini görmüştür. Ben de senin pederin Kara Yusuf Paşa'dan çok iyilikler görmüşümdür. O yattıkça Allah sana uzun ömürler versin İbraam Beyimiz.*
- Aklı Evvel Bedir Hoca: *Rahmetli pederin gibi adam mı vardı...*

(8) Zübükzade İbrahim Bey mebus olduktan sonra kasaba halkından heyet kurup Ankara'da kendisini görmelerini ister. Kasaba halkı heyet kurar ve Ankara'ya gider; ancak Zübükzade İbrahim Bey'i mecliste bulamazlar. Ankara'da geçen bir süre sonra Zübükzade İbrahim Bey kasaba halkını meclise götürmek yerine gazinoya götürür. Ancak, işler kasaba halkına böyle anlatılmaz:

- Zübükzade İbrahim Bey: *Bunca zamandır Ankara'da kasabamız için neler yaptık, ne gibi faaliyetler gösterdik, ilkin bunu anlatacağım. Size hesap vermeye geldim arkadaşlar, şuna inanın ki Ankara'da bir dakikam boş geçmiş değildir. Gece gündüz sizler için uğraşıyorum, kasabamıza bir hayrım dokunsun diye çırpınıyorum. Biliyorsunuz, geçenlerde Ankara'ya heyetiniz geldi. Heyeti Ankara'da misafir ettim. Eksişimiz olduysa kusura bakmasınlar. Heyetimizi aldım başbakana götürdüm. Ve heyetin yanında başbakana dedim ki "Bizim hemşerilerimiz ilçemize bir çimento fabrikası yapmak istemektedirler. Bu istekleri için buraya gelmişlerdir. Beni de aracı yaptılar." Başbakana, "Biz çimento fabrikası isteriz," dedim. İşte heyet de burda. Huzurlarınızda söylüyorum. Başbakana aynen böyle dedim. Bedir Hoca Emmi, söyle de vatandaşlarımız kulaklarıyla duysunlar. Siz heyet azalarının huzurunda başbakana böyle dedim mi? söyle de duysunlar.*
- Bedir Hoca Emmi: *Evet, İbraam Bey'in dediği gibi oldu. İbraam Bey heyetimizi başbakan hazretlerinin huzuruna çıkardı. Çaylar, kahveler içildi. İki saat kadar şurdan burdan konuştuktan sonra, İbraam Bey başvekil hazretlerine "Heyetimiz gelmiş, sizden bir ricaları var." Dedi. Başvekil hazretleri de, "Aman estağfurullah. Emrederler. Halkın isteği bize emirdir. Can baş üstüne, buyursunlar!" dedi (...)*

Nitelik ilkesinin "Yanlış olduğuna inandığınız bir şeyi söylemeyin." olarak belirtilen ikinci koşulunun ihlal edildiği (6)-(8) türünden örneklerle metinde oldukça sık rastlanmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere, inceleme nesnesi olan romanda yalan, kandırma, aldatma yoluyla kendisine siyasette yer bulan bir baş karakterin yükseliş öyküsü kara mizah diliyle anlatıldığından, nitelik ilkesinin ihlali metinde sıklıkla görülmektedir Bununla birlikte, örneklerde de görüldüğü üzere kurguda yalana başvuran tek

karakter Zübükzade İbrahim Bey değildir; onun yanı sıra kasaba halkı da yanlış olduğunu bildiği şeyleri sıklıkla söylemekte, kendi çıkarları doğrultusunda yalana başvurmaktadır. Sözgelimi, (6) örneğindeki iki karakter Zübükzade İbrahim Bey'in evinde çıplak kadınlar olduğunu gördükleri halde onları seyretmek için henüz hiçbir şey göremediklerini söyler. Benzer olarak, (7) ve (8) örneklerinde yalan söyleyen tek kişi yine Zübükzade değildir; bu diyaloglarda yer alan diğer kişiler de Zübükzade'nin yalan söylediğini bile bile yalanı sürdürmekte; üstelik bunu abartarak yapmaktadır. Nitekim, bütün bunlar başta Zübükzade İbrahim Bey olmak üzere tüm kasaba halkının birbirini gerçeğe dayanmayan bilgilerin paylaşılmasıyla birbirini kandırdıklarına işaret etmekte, bunun abartılı bir dille okuyucuya sunulması da romanda yer alan mizahi unsurlarının büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır

Bağıntı İlkesinin İhlali

Bağıntı ilkesi, konuşucuların yaptıkları katkıların konuyla ilişkili olmasını koşullayan, diğer bir deyişle konuşucuların birbiriyle ilişkili şeyleri söylemesini ve böylece konuşmaya bağlı kalmalarını gerektiren bir ilkedir. *Zübük* romanının bu ilkenin ihlali çerçevesinde incelenmesi sonucunda, bu ilkenin diğer ilkelere kıyasla %10 oranla en az ihlal edilen ilke olduğu anlaşılmakta; ancak ilkenin ihlal edilme sıklığı yine bir değerlendirme gerektirmektedir. Çünkü, ilgili romanda bağıntı ilkesinin ihlal edilmesi yoluyla oluşturulan mizahi unsurlara bulunmakta, konuşucular büyük ölçüde kendilerini içinde buldukları zor durumlardan kurtarmak için konuşma esnasında konu dışına çıkarak bağıntı ilkesini ihlal etmektedir:

- (9) Zübükzade İbrahim Bey, kasaba halkından üç kişiye işlerini halledeceği konusunda yalan söyler, onlardan para alır ve onları kandırır. Aldatılan bu kişiler, kasaba halkına Zübükzade İbrahim Bey'i öldüreceklerini söyler ve kasaba halkı hep birlikte yalanlarından bıktıkları Zübükzade İbrahim Bey'e ne olacağını görmek için evin önünde toplanır. Mağdur olan üç genç Zübükzade İbrahim Bey'in evine girer, evde yarım saat kalır ve bir süre sonra çıkarlar. Kasaba halkı olanı biteni sorar:
- Üç Mağdur: *İyinin kadri bilinmezmiş, şu bizim kazamızda bir insan mı var... Hasedinden çatlayacak hepsi. Bir Zübükzade'yi çekemiyorlar yahu. Neymiş sanki, evliya gibi bir adam... Fakir fukaraya iyilik ediyor, günahı da bu.*
- (10) Zübükzade İbrahim Bey'in parti toplantısına katılmayışından şüphelenen kasaba halkı Zübükzade İbrahim Bey'in partiden istifa edeceği sonucuna varır, bunun nedenini de kendi çıkarımlarınca partinin çökeceğine bağlarlar. Kasaba halkı toplanıp Zübükzade İbrahim Bey'in evine gider ve Zübükzade İbrahim Bey'in desteklemesiyle partiden istifa etmek için dilekçe yazar. Zübükzade İbrahim Bey'in istifa dilekçesini imzalayıp imzalamayacağını soran kasaba halkı beklemedikleri bir yanıtla karşılaşır ve Zübükzade partiden istifa etmeyeceğini söyler, yeni bir dilekçe yazarak parti büyüklerine partiye gönülden bağlı olduğunu, herkes gitse bile kendisinin kalacağını dile getirir. Bunun üzerine Zübükzade İbrahim Bey geri adım atan kasaba halka tek tek söylenmeye başlar:
- Zübükzade İbrahim Bey: Sen bir hoca eskisiyken, köy imamlığından şu kasabaya gelip, parti sayesinde adın tüccara çıkarken, hükümetin otomobil lastiği tevziatından, otomobil değil yaylı araban bile yokken, onar-yirmişer lastik alıp vilayette lastik karaborsası yaptırmışken, şimdi de kalkmış antidemokratik, he mi?
 - Akli Evvel Bedir Hoca: *Aman suss! Estağfurullah. Biz o lastikleri... Allah allah... Rahmetli pederinle bir yediğimiz içtiğimiz ayrı giderdi. Ne demek... Sen şimdi bu sözlerinle pederinin ruhunu muazzep etmedin mi? Bre İbrahim Bey, sen benim elimde büyüdüün oğlum.*

(11) Kasaba halkına cami, köprü, baraj, fabrika yaptıracığı sözünü veren Zübükzade İbrahim Bey, bu sözlerinin hiçbirini yerine getirmez. Daha sonra, telefonların çalışmadığı on gün içerisinde birinde, kasaba halkının yanında Ankara'dan yetkililerle fabrika konusunda telefonda görüşüyormuş gibi yapar:

- Zübükzade İbrahim Bey: *Beri bak! Kaç gecedir sanayi vekilini telefonla arıyorum, çıkmıyor. Yoksa Gar Lokantası'nda cıvil karı oynatmaktan vakit bulamıyor mu? Ne? Vallahi iyi, biz burda millet için, vatan için uğraşalım, siz orda avrat göbeğinin çukurunda rakı için. Heh heh heh... Şaka canım. Hakkımızdır, bu yollar helal olsun size. Haaa, ne diyordum?..*

Bağıntı ilkesinin "Konuyla ilgili olun." olmak üzere tek koşulunun ihlal edilmesinden doğan mizahi unsurların gösterildiği (9)-(11) örnekleri incelendiğinde, *Zübük* romanında yer alan kimi karakterlerin konuşma esnasında bilinçli olarak konu dışına çıktığı görülmektedir. Sözcüleri, (9) ve (10) örneklerindeki diyaloglarda konu dışına çıkan konuşucular, kendilerini içinde buldukları zor durumdan kurtarmak için kasten konu dışına çıkmakta; böylece daha önce söyledikleriyle örtüşmeyen şeyler yapmanın yarattığı güç durumdan kendilerini kurtarmaya çalışmakta, bunu da konudan sapma aracılığıyla yapmaktadır. (11) örneğinde ise bakanlardan birini fabrika konusunda görüşmek için telefonla arıyormuş gibi yapan Zübükzade İbrahim Bey, bu yalanın içinde bile konu dışına çıkmakta; bu yolla kendisini dinleyen kasaba halkını bakanla çok samimi olduğuna inandırmaya çalışmaktadır.

Tarz İlkesinin İhlali

Tarz ilkesinin konuşma içerisinde söylenenin taşınması gerektiği içeriklerden çok sunuluşuyla ilişkili olduğundan daha önce söz etmiş, bu ilkenin konuşucuların belirsizlikten, bulanıklıktan kaçınmalarını, kısa ve öz konuşmalarını ve konuşurken belirli bir sırayı izlemelerini bildirdiğini belirtmiştik. Buna göre, *Zübük* adlı romanın temelde açık olmayı koşullayan bu ilkenin ihlali çerçevesinde incelenmesi sonucunda, romanda ilgili ilkenin mizahi etki yaratmak için en sık başvurulan ikinci ilke olduğu görülmüş, bu ihlallerin büyük ölçüde romandaki karakterlerin kısa ve öz konuşmalarından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Tarz ilkesinin ihlaline yönelik tipik örnekler (12)-(14)'te sergilenmektedir:

(12) Kasaba halkı Zübükzade İbrahim Bey'in yalanlarından bıktığından bir akşam toplanıp Zübükzade İbrahim Bey'e iyi bir ders verme kararı alır. Gedikli İhsan Efendi de bu karara ortaktır, geldiğinde Zübükzade'ye iki tokat atacağını bile söyler. Ancak, Zübükzade İbrahim Bey yine bir oyunla gelir, kasaba halkını hükümetten hediye mektup aldığına inandırır. O saaten sonra Gedikli İhsan Efendi'nin tavırları değişir:

- Gedikli İhsan Efendi: *İbraam Bey, senden başka kimimiz var kardaş... Kimi kimsesiz kalmışız. Bir hakkımızı arayan mı var mesela? İşte ben, diyelim, yirmidokuz yıl bu vatana hem bilfiil hizmet ettim. Yahu, emekliye ayrılırken göz göre göre hakkımı yediler de üç yıllık vatani vazifemi saymadılar, ne dersin? Uğraşmadım mı? İstida vermedik yer komadım. Hiçbirine cevap yok. Benim gibi bir garibin hakkı yenir mi efendi? Niye? Çünkü bir arkamız yok. Boşuna mı söylenmiş bir söz: "Öksüze şamar atmışlar da, vah arkam demiş." İbraam Bey, senin tanıdığın çok. Çok ne demek canım, büyüklerin hepsi arkadaşın mesela. Bak işte şahsına mahsus hedaya gönderiyorlar. Ne demek bu? Az bir şeref mi? Vallaha seninle bir hemşeri olarak, memleketim namına göğsüm kabarıyor. Şu memleket kuruldu kurulalı, burdan bir ferde vekaletten hedaya gelmiş mi birader? Sen iyi bilirsin İbraam Bey, öldür Allah ben hatır için konuşan bir namussuz değilim. Amma velakin, sen şu memlekete heykeli dikilecek bir adamsın. İşte yüzüne karşı dobra dobra bir laf sana... Şimdi, şu benim derdime bir çare bulabilir misin? Ne demek?*

Şu bendeki kafaya bak yahu? Bulabilir misin diye bir de sorarım... Sen de bulamazsan kim bulacak? Yeter ki sen iste.

Tarz ilkesinin açık, kısa ve öz konuşmayı gerektiren alt ilkesinin ihlal edildiği (12) örneği incelendiğinde, kasaba halkından biri olan ve dolayısıyla Zübükzade İbrahim Bey'in oyunlarından haberdar olan Gedikli İhsan Efendi'nin kendi sorununu çözmesi için Zübükzade İbrahim Bey'den yardım istediği; ancak bu yardım talebini hiç de kısa ve öz olmayan bir dille aktardığı görülmektedir. Karakter, konuşmasının neredeyse sonuna gelene kadar yalnızca Zübükzade İbrahim Bey'i övmekte, onun sorununu çözebilecek tek kişi olduğunu dile getirmekte, üstelik bütün bunları abartılı bir dille yapmaktadır. Bu durum açık, kısa ve öz olmayı koşullayan tarz ilkesinin ihlaline yol açmakta; karakterin çıkarları doğrultusundaki değişimi sonucunda Zübükzade İbrahim Bey'i öz olmayan ve abartılı bir dille övmesi, okuyucuda gülme etkisi uyandırmaktadır. Bundan farklı olarak, aşağıda yer alan (13) örneğinde ise her bir karakter kısa ve öz konuşmakta; ancak bu kez tarz ilkesinin başka bir koşulunu ihlal etmektedir:

(13) Kasabada seçim zamanı gelip çatmıştır. Kasaba halkı seçim için toplanıp kendi aralarında konuşmaya başlar, herkes Zübükzade İbrahim Bey'i kastederek önce parti içinde temizlik yapılması gerektiğini söyler; ancak kimse doğrudan bu adı vermez. Sözü her alan topu başkasına atar:

- Gedikli İhsan Efendi: *Bana sorarsanız, ilkin kendi içimizde bir temizlik ister. Ne dersiniz? Öyle değil mi? Partimizin içinde mikrop var. Temizlemeyince bu millet bize oy moy vermez. Öyle mi, değil mi?*
- Akı Evvel Bedir Hoca: *Doğrudur, iyinin kötünün ayırdı zamanı geldi de geçti bile. Bir kötünün yedi mahalleye zararı vardır. Ne dersin Satılmış Bey kardeşim?*
- Satılmış Bey: *Doğru lafa ne denir; doğruya doğru... İçimizde kötünün olduğu doğru bir söz. O herifi partimizden deflemeyince, seçim kazanılmaz. Ne dersin Murtaza Efendi?*
- Allah Selamet Versin Murtaza Efendi: *Müsaiptir, öyle değil mi Allahın Kulu İsmail Efendi?..*
- Gedikli İhsan Efendi: *Sen partimizin bir ocak başkanı ve bir Akı Evvel Hoca olarak bu işe...*

Tarz ilkesinin "İfadenin belirsizliğinden kaçın." koşulunun ihlal edildiği (13) örneği incelendiğinde, her bir karakterin partiden atılması gereken kişiyi bilmelerine karşın korkudan adını söylemeyerek ifade belirsizliği yarattığı, bu soruyu başkasına yönlendirerek belirsizliği ısrarla sürdürdüğü görülmektedir. Söz konusu karakterlerin, partiden atılması gereken kişinin Zübükzade İbrahim Bey olduğunu bilmelerine karşın bu belirsizliği ısrarla sürdürmeleri, mizah alıcısı için oldukça komik bir durum oluşturmaktadır; sözün sonuca varmadan bir karakterden bir başka karaktere geçmesi; öyle ki sonunda sorulan ilk kişiye dönülmesi komik bir durum yaratmaktadır. Aşağıda yer alan diyalogda ise tarz ilkesi bunlardan daha farklı bir biçimde ihlal edilmektedir:

(14) Ankara'dan yeni döndüğü sanılan Zübükzade İbrahim Bey'in parti toplantısına gelmemesi kasaba halkında şüphe uyandırır ve halk partinin çökeceği sonucuna varır. İşin aslını öğrenmek isteyen kasaba halkı toplanıp Zübükzade İbrahim Bey'in evine gider. Zübükzade İbrahim Bey durgundur, insanların Ankara'da neler olup bittiğine yönelik sorularını yarım ağızla "Hiç, ne olsun, hep bildiğiniz gibi, ne diyeyim, bilmem ki..." gibi yanıtlarla geçiştirir.

- Çiftverenoğlu Hamza Bey: *İbraam Bey, benim anladığıma göre bizim partinin başındakiler işleri iyice pislettiler. Balık baştan kokar derler, kuyruk başı geçti kokuşmakta... Bu gidiş, iyi gidiş değil İbraam Bey, ne dersin?*
- Zübükzade İbrahim Bey: *Valla ne diyeyim...*

- Allah Selamet Versin Murtaza Efendi: Bu bizim partide hayır kalmadı efendi. Böylesi parti olmaz olsun. Millet hepten yüz çevirdi. Muhalefet günden güne geliyor, he mi? Öyle mi, değil mi İbraam Bey?

- Zübükzade İbrahim Bey: *Valla bilmem ki... Siz iyisini bilirsiniz.*

Zübükzade İbrahim Bey'in kaçamak yanıtlarından iyice şüphelenen kasaba halkı, partinin çökeceğinden emin olarak istifa dilekçesi yazar, Zübükzade İbrahim Bey hariç herkes bu dilekçeyi imzalar.

- Akli Evvel Bedir Hoca: İbraam Bey, sen sonra mı imzalayacaksın?

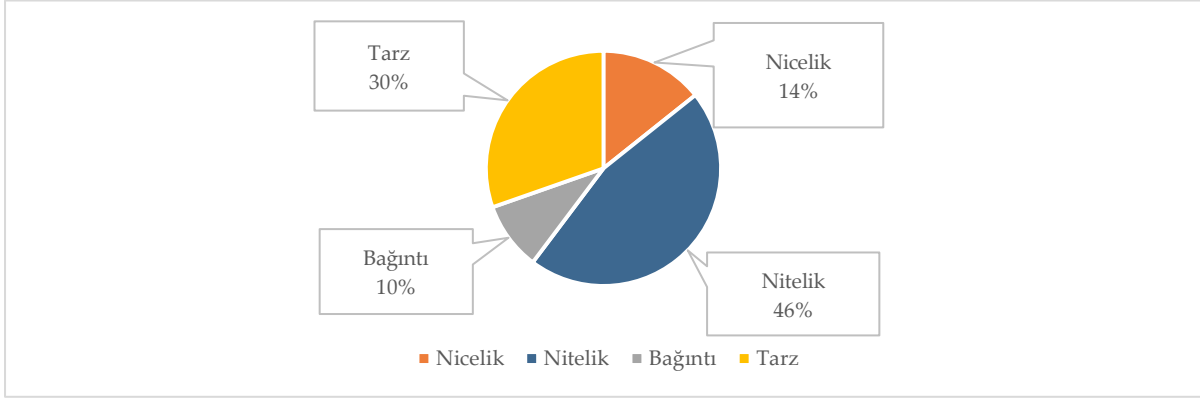
- Zübükzade İbrahim Bey: Ne imzası, bem imzalayacak değilim... Ben size partiden çıkacağım dedim mi? Böyle bir söz dediğimi duyanınız var mı?

Tarz ilkesinin "Bulanıklıktan, çift anlamlılıktan kaçın." koşulunun ihlal edilmesi yoluyla oluşturulan bir mizahi diyalogun yer aldığı (14) örneğinde, Zübükzade İbrahim Bey'in bilinçli olarak karşısındakileri kandırmak amacıyla çift anlamlı konuştuğu görülmektedir. Zübükzade İbrahim Bey karşısında partinin çöktüğünü düşünen halka bile isteye öyle de yorumlanabilecek sözler söylemekte, böylece onları kandırarak partiden istifa etmek için dilekçe yazmalarına yol açmaktadır. Ancak, sıra kendisine geldiğinde onlara partiden istifa edeceğini söylemediğini belirtmektedir. Nitekim, bu doğrudur; çünkü bu mizahi diyalogda görüldüğü üzere Zübükzade İbrahim Bey, istifa edeceğine ilişkin herhangi bir şey söylememekte; konuşmasında yalnızca o anlamda da yorumlanabilecek bulanık ifadeler kullanmakta; çift anlamlılığa başvurmaktadır. İşte konuşmadaki bu çift anlamlılık nedeniyle gerek Zübükzade İbrahim Bey'in aldatmacası gerek halkın içine düştüğü durum mizah alıcısı için bir komedi unsuru oluşturmaktadır

Sonuç ve Tartışma

Sözel mizah, gündelik yaşamda önemli bir yer tutmakta; dilin içerisinde yer aldığı her yerde var olma potansiyeli taşıdığından gündelik yaşamın pek çok alanında karşımıza çıkmaktadır. Kişilerin gündelik yaşamlarında mizahi unsurlara en sık rastladığı alanlardan biri olan mizahi metinler, uyumsuzluklarla güdülenmiş diyalogları içermektedir. Bu uyumsuzluklar ise büyük ölçüde Grice (1975) tarafından geliştirilen İşbirliği İlkelerinin bilinçli olarak ihlal edilmesinden kaynaklanmaktadır. Dilin mizahı aktarmanın yanı sıra onu yaratma gücü olduğu bilgisi göz önüne alındığında, başarılı bir iletişimin yapıtaşını oluşturan bu ilkelerin ihlalinin, dilin sözel mizah yaratma işlevini oluşturduğu sonucuna varmak akılcıl görünmektedir. Nitekim, kara mizah diliyle yazılan ve siyasi bir eleştiri olma niteliği taşıyan *Zübük* adlı romanın incelendiği bu çalışmadan elde edilen bulgular da, ilkelerin ihlali ile sözel mizah arasındaki ilişkiyi niceliksel verilerle gözler önüne sermektedir. Geline bu noktada, İşbirliği İlkelerinin ihlali ile sözel mizah arasındaki ilişkiyi bir çizge üzerinde temsil etmek yararlı olacaktır:

Çizge 1. Zübük Romanında İşbirliği İlkelerinin İhlali

Türk edebiyatının en önemli siyasal eleştiri romanlarından biri olan ve bu eleştiriye kara mizah diliyle yapan *Zübük* adlı romanda yer alan mizahi unsurların, işbirliği ilkelerinin ihlali açısından sergilediği niceliksel dağılımı gösteren Çizge 1 incelendiğinde, bu mizahi unsurların %46 oranında en sık nitelik ilkesinin ihlali yoluyla oluşturulduğu görülmektedir. Buna göre, kasaba halkına çeşitli vaatler veren ancak bu vaatleri hiçbir zaman yerine getirmeyen, çeşitli aldatmacalarca halkı kendi cebine zorla para koyacak duruma getiren ve günün birinde yalanlarıyla siyasette kendisine gerçekten de yer edinebilen Zübükzade İbrahim Bey'in halkı nasıl kandırdığını konu alan bu romanda en sık ihlal edilen ilkenin nitelik olması beklendik bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Romanda ilgili ilkenin ihlali yoluyla oluşturulan mizahi unsurların büyük çoğunluğu Zübükzade İbrahim Bey'in halka söylediği yalanlardan oluşmakta; benzer olarak halkın yine kendi çıkarları uğruna yanlış olduğunu bildikleri halde Zübükzade İbrahim Bey'e türlü yalanlarla destek çıkmaları, bu türden mizahi unsurların diğer bölümünü oluşturmaktadır. Nitelik ilkesinin ihlalinin sırasıyla tarz, nicelik ve bağntı ilkeleri izlemekte; romanda yer alan karakterler yine büyük ölçüde kendi çıkarları uğruna bu ilkeleri de ihlal ederek ya kendilerini içerisinde buldukları zor durumdan kurtarmaya çalışmakta ya da beklentileri gerçekleştirmek için türlü oyunlara başvurmaktadır. Nitekim, tüm bunlar gülmece türünde bir roman olarak değerlendirilen *Zübük* adlı romandaki mizahi unsurların oluşturulmasında Grice (1975) tarafından geliştirilen İşbirliği İlkelerinin ihlalinin önemli bir rol oynadığına işaret etmekte; bu da İşbirliği İlkeleri ile sözel mizah arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

İşbirliği İlkeleri ihlallerinin sözel mizah yaratımında temel araçlardan biri olduğunu niceliksel ve niteliksel veriler çerçevesinde gözler önüne seren bu çalışmadan elde edilen bulgular, alanyazında mizah ile İşbirliği İlkelerini konu alan diğer çalışmalardan elde edilen bulguları destekler niteliktedir. Buna göre, durum komedileri, şakalar ve fıkralar gibi mizahi metinlerin İşbirliği İlkeleri çerçevesinde incelendiği alanyazındaki daha önceki çalışmalarda da gösterildiği üzere, mizah ile işbirliği ilkeleri arasında sıkı bir bağ vardır örn. Taberski, 1998; Dynel, 2008; Taghiyev, 2017; Xue ve Hei, 2017; Abdul-Qadir ve Juma, 2018; Coşar ve Usta, 2016; Al-Zubeiry, 2020). Nitekim, bizim çalışmamız da bu bulguları destekler nitelikte olup, İşbirliği İlkelerinin ihlallerinden kaynaklı sezdirimlerin mizahın yapıtaşı olduğunu göstermekte; dolayısıyla alanyazında İşbirliği İlkeleri ve mizah arasında var olduğu belirlenen bu bağ güçlendirme niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte, çalışmadan elde edilen niceliksel bulguların, İşbirliği İlkeleri ile mizah arasındaki ilişkiyi konu alan diğer çalışmalar ile karşılaştırılması durumunda hangi işbirliği ilkesinin en sık ihlal edildiği açısından farklılıklar sergilediği görülmektedir.

(örn. Xue ve Hei, 2017, Abdul-Qadir ve Juma, 2018, Al-Zubeiry, 2020). Bu farklılığın ise araştırmaya konu edilen mizahi metnin türünden kaynaklandığı düşünülmektedir.

İşbirliği ilkelerinin ihlali ile sözel mizah arasındaki ilişkinin *Zübük* adlı roman çerçevesinde ele alındığı bu çalışmada, kuramsal zemin Grice (1975) tarafından geliştirilen İşbirliği İlkeleri ile sınırlandırıldığından bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda mizahı konu alan Gülme Kuramları da çalışmanın kuramsal çerçevesine dahil edilebilir. Böylece, ilgili iki olgu arasındaki ilişkinin yalnızca edimbilimsel olarak incelenmesinin ötesine geçilebilir. Benzer olarak, bu çalışmadan elde edilen bulgular tek bir romandan oluşan veritabanına dayandığından, ileriki çalışmalarda aynı yazarın farklı gülmece romanları veritabanına dahil edilebilir, bu yolla çalışmamızdan elde edilen bulguların daha da genelleştirilebilir. Bundan farklı olarak çalışmadan elde edilen bulgular, sonuç bölümünde de sözünü ettiğimiz üzere en sık ihlal edilen İşbirliği İlkesi türü ile mizahi metnin türü arasında bir ilişki olabileceği yönünde bir sezdirimde bulunmaktadır. Bu açıdan, mizahi metnin türünün hangi İşbirliği İlkesinin en sık ihlal edilen ilke olacağını belirlemesindeki etkiye yönelik çalışmalar yapılabilir; bu yolla mizahi metin türlerinin İşbirliği İlkeleri açısından bir profili oluşturulabilir.

Kaynakça

- Abdul Qadir, I. ve Juma', T.R. (2018). Breaking Grice's cooperative maxims in humorous interactions: a pragma-stylistic study of Shaw's "Major Barbara". *Journal of Basra Research for Human Sciences*, 43(1), ss. 42-59.
- Al-Zubeiry, H. Y. (2020). Violation of Grice's maxims and humorous *implicatures in the Arabic comedy Madrasat Al-Mushaghbeen*. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 16 (2), ss. 1043-1057.
- Coşar, M. ve Usta, Ç. (2016). Nasreddin Hoca fıkralarında Grice'in işbirliği ilkesinin ihlali, *Milli Folklor*, 109, 141-152.
- Dong, L. (1992). The world of English humor. Beijing: Foreign Languages Teaching and Research Press. ss. 2-44.
- Dynel, M. (2008). There is method in the humorous speaker's madness: humour and Grice's model. *Lodz Papers in Pragmatics*, 4, ss. 159-185.
- Ferrar, M. (1993). *The logic of the Ludicrous: A pragmatic study of humour*. Thesis (Ph.D.) University of London.
- Grice, H. P. (1957). "Meaning". *The Philosophical Review* 66, pp. 377-388.
- Grice, H.P. (1968). "Utterer's meaning, sentence meaning and word meaning", *Foundations of Language* 4, pp. 225-242.
- Grice, H.P. (1969). "Utterer's meaning and intention". *The Philosophical Review* 78, ss. 147-177.
- Grice, H.P. (1975). Logic and conversation. In P. Cole & J.L. Morgan (Eds.), *Syntax and semantics: speech acts 3* (ss. 41-58). New York: Academic Press.
- Kehinde, O. F. (2016). A Night of a Thousand Laughs: A pragmatic study of humour in Nigeria. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 6(6), ss. 433-436.

-
- Koestler, A. (1993). Humour and wit. In Robert, M. (Eds.), *Encyclopedia Britannica* (pp. 684-685). Chicago: Encyclopedia Britannica.
- Nesin, A. (2021). *Zübük* (Yirmibirinci Basım). İstanbul: Nesin Yayıncılık
- Rafika, R., Yulliasri, I., Warsono, W. (2020). Flouting of Grice's Maxim in the humorous utterances in American situation comedy 2 Broke Girls. *English Education Journal*, 10 (4), ss. 474-479.
- Taberski, D. (1998). *A Gricean analysis of a situation comedy*. MA thesis, California State University, San Bernardino.
- Taghiyev, I. (2017). Violation of Grice's Maxims and ambiguity in English linguistic jokes. *International E-Journal of Advances in Social Sciences*, 3(7), ss. 284-288.
- Tek, Z. (2018). Henri Bergson'un gülme kuramı üzerinden Haldun Taner'in "Sancho'nun Sabah Yürüyüşü" adlı hikayesinin incelenmesi. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, ss. 31-49.
- Thomas, J. (1995). *Meaning in interaction: An introduction to pragmatics*. Essex, England: Longman.
- Xue, Z. ve Hei, K. (2017). Grice's maxims in humour: The case of Home with Kids. *Journal of English Education*, 6 (1), ss. 49-58.